

§ 48. Утварэнне, скланенне і правапіс прыналежных прыметнікаў

301. Прачытайце. Назавіце прыметнікі і вызначце, што яны абазначаюць.

Як што пішацца?

З прыналежнымі прыметнікамі Натка
Разабралася імгненна на занятках^м:

Тата — татаў,

Дзядзька — дзядзькаў,

Федзя — Федзеў,

Мама — мамін,

Цётка — цётчын^ф,

Света — Свецін.

Самі вы цяпер прыметнікі ўтварыце
Ад імёнаў Толя, Жэня, Наста, Зміцер.

А. Зэкаў.

Параўнайце прыналежныя прыметнікі і словы, ад якіх яны ўтварыліся.
Чаму ў адным выпадку выкарыстоўваліся суфіксы **-аў-**, **-еў-**, а ў іншым — **-ін-**, **-ын-**?

Вусна выканайце заданне, прапанаванае ў вершы.

Прыналежныя прыметнікі ўтвараюцца ад асновы адушаўлёных назоўнікаў пры дапамозе суфіксаў:

- **-аў-** (**-еў-**), **-оў-** (**-ёў-**) ад назоўнікаў мужчынскага роду: *дзедаў кат, Алесеў камп'ютар, баброў хвост, кавалёў дом;*
- **-ін-** (**-ын-**) ад назоўнікаў жаночага роду: *Марылін букет, сініцын корм.*

Пры далучэнні суфікса да асновы назоўніка мужчынскага роду ў ёй могуць адбывацца змены: *заяц(□) + аў → зайцаў, салавей(□) + еў → салаўеў, бабёр(□) + оў → баброў.*

Калі суфікс далучаецца да асновы назоўніка жаночага роду, якая заканчваецца на **к** і **х**, то адбываюцца чаргаванні гукі [к] // [ч] і [х] // [ш]: *Верачк(а) → Вераччын, зайчых(а) → зайчышын.*

302. Прачытайце сказы. Пастаўце пытанні да прыметнікаў.

1. І ў люты мароз саграваюць пяшчотаю маміны вочы^{сн} (*М. Пазнякоў*). 2. Баліць ад усяго люцей бацькоўскі боль за дзяцей (*Р. Барадулін*). 3. «Ціха, дзеці, не шуміце! Бачыце — гняздзечка ў жыце. Перапёлчына, няйначай», — дзецям дзед так растлумачыў (*С. Шах*). 4. Матуліны рукі, нястомныя рукі, ніколі не зналі ў рабоце прынукі* (*Г. Кляўко*). 5. Пасяліўся ён у збожжы^м, і віднеецца здалёк такі сіненькі, прыгожы беларускі васілёк (*М. Чарняўскі*). 6. Бацькаў гнеў даўно мінуўся (*Я. Колас*).

Выпішыце са сказаў словазлучэнні з прыналежнымі прыметнікамі. Растлумачце, як яны ўтварыліся. Вызначце іх лік і род (калі ёсць).

няйначай

303. Прачытайце словазлучэнні. Ад выдзеленых назоўнікаў утварыце прыналежаўныя прыметнікі.

Сшытак **Алеся**, дупло **вавёрка**, запіска **Аліны**, выступленне **дырэктара**, стук **дзятла**, сачыненне **Петруся**, хата **краўчыхі**.

З трыма ўтворанымі словазлучэннямі складзіце сказы.

304. Прачытайце тэкст, замяняючы словы ў дужках утворанымі ад іх прыналежнымі прыметнікамі. Падбярыце да тэксту загаловак.

Зімой на снезе відаць ланцужкі розн.. слядоў. Вунь там (*заяц*) сляды. Зайцы прыбегалі паласавацца смачн.. карой малад.. дрэўцаў. А гэта (*ліса*) сляды. Нядаўна яна мышкавала каля стар.. бур.. сасны.

Лёгкі сняжок прысыпаў (*мядзведзь*) і (*барсук*) жыллё. Ім сняцца зімовыя сны.

Ціха ў лесе. Толькі (*дзяцел*) стук парушае гэту цішыню.

Якое слова ў тэксце мае значэнне 'лавіць мышэй'?

Як утварыліся прыналежаўныя прыметнікі? Вызначце іх лік, род, склон.

Спішыце першы абзац тэксту, раскрываючы дужкі і дапісваючы прапушчаныя канчаткі прыметнікаў. Растлумачце іх напісанне.

Разгледзьце малюнак. Як зімуе звярок, што на ім адлюстраваны?

 Прыміце ўдзел у конкурсе «Птушыная сталовая». Раскажыце, як вы рыхтавалі кармушку з другаснай сыравіны.

У беларускай мове ёсць прыметнікі, якія абазначаюць абагульненую прыналежнасць: *птушыны спеў, сабачы брэх, змяіны яд, чмяліны гул*. Такія прыметнікі змяняюцца, як якасныя і адносныя, і ва ўсіх формах маюць поўныя канчаткі.

305. Прачытайце. Запішыце словазлучэнні па-беларуску.

Отцовы сапоги, Вероникин планшет, птичьи голоса, Володина собака, лисий след, сёстрыно задание, бабушкин гусь.

Растлумачце, як утварыліся прыметнікі. Абгрунтуйце напісанне канчаткаў. З двума словазлучэннямі складзіце сказы.

306. Прачытайце табліцу. Дайце ёй назву.

Склон	Адзіночны лік			Множны лік
	мужчынскі род	ніякі род	жаночы род	
Н.	даччын□ кот бабулін□ брат Алесеў□ план	даччын□ паліто бабулін□ цяля Алесеў□ поле	даччын□ кася бабулін□ сястра Алесеў□ мама	даччын□ словы бабулін□ сыны Алесеў□ сёстры
Р.	-ога, -ага	-ога, -ага	-ой, -ай	-ых
Д.	-ому, -аму	-ому, -аму	-ой, -ай	-ым
В.	даччын□ога ката бабулін□ага брата Алесеў□ план	даччын□ паліто бабулін□ цяля Алесеў□ поле	даччын□касу бабулін□ сястру Алесеў□ маму	даччын□словы бабулін□ых сыноў Алесеў□ых сяцёр
Т.	-ым	-ым	-ай (-ой)	-ымі
М.	-ым	-ым	-ай (-ой)	-ых

У якіх формах супадаюць канчаткі прыналежных прыметнікаў у мужчынскім і ніякім родзе?

У назоўным і вінавальным склонах адзіночнага ліку прыналежныя прыметнікі пры неадушаўлёных і адушаўлёных назоўніках маюць кароткую форму:

- у мужчынскім родзе — нулявы канчатак: *Алесеў* □ *брат*, *баброў* □ *хвост*;
- у жаночым родзе — канчатак *-а* (назоўны склон): *Ромкав* а *матуля*, канчатак *-у* (вінавальны склон): *Ромкав* у *матулю*;
- у ніякім родзе — канчатак *-а* (не пад націскам): *буслав* а *гняздо*, *Ганнін* а *кацяня*; канчатак *-о* (пад націскам): *даччын* о *паліто*, *сестрын* о *дзіця*.

Ва ўсіх ускосных склонах прыналежныя прыметнікі маюць такія самыя канчаткі, як якасныя і адносныя.

З а п о м н і ц е ! Калі ў вінавальным склоне прыналежны прыметнік дапасуецца да адушаўлёнага назоўніка мужчынскага роду, то ён мае канчаткі *-ага*, *-ога*: *бацькав* ага *брата*, *сестрын* ога *сына*.

307. Прачытайце. Перад запісам словазлучэнняў растлумачце напісанне канчаткаў прыметнікаў.

Не заўважыў Надзеін.. памылкі, пад буслін.. крылом, пасвіў^с краўчышын.. каня, не знайшоў дзедаў.. рэчаў, над суседаў.. хатай, слухаў салаўін.. трэлі, з бабров.. хаткі, адчуваць чалавеч.. спагаду, у Рыгоркаў.. апаবাদанні, бачу суседаў.. брата.

308. Запішыце, устаўляючы прапушчаныя канчаткі прыметнікаў.

1. Блукаў я сёння раніцай у сховах сасняку^{с.п} і песеньку пчалін.. на верасе спаткаў (*К. Камейша*). 2. Я табе братаў.. паліто дам. І капляюш. Будзеш што пан (*І. Шамякін*). 3. Сёння кот не чакаў сустрэць тут анікога, нават дзедаў.. унука Цімку^м (*Р. Бензярук*). 4. Што ўсяму міру, тое і бабін.. сыну (*Прыказка*).

Раскажыце пра адметнасць змянення прыналежных прыметнікаў.

309. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага» (раздзел «Прыметнік»).